

O‘zbekiston Respublikasi Qonunchiligida Savdo Chegirmalari Va Bonusli Tovarlar Hisobi: Buxgalteriya Yondashuvi Va Soliq Oqibatlari

Mirzayev Behzod Abdug‘ofur o‘g‘li

TDIU SF “Buxgalteriya hisobi va statistika” kafedrası assistenti

behzod_mirzayev@sbtsue.uz

Narzullayev Nodir Aziz o‘g‘li

TDIU Samarqand filiali “Buxgalteriya hisobi va statistika” kafedrası assistenti

narzullayevnodir1818@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasida faoliyat yurituvchi tijorat korxonalarida savdo chegirmalari hamda bonusli tovarlar (aksiyalar) hisobini yuritishning buxgalteriya va soliq oqibatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda chegirmalarning turlari, sotuvchi va xaridor kesimida schyotlar korrespondensiyasi hamda tekinga tovar berish amaliyotining soliqqa tortish bazasiga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Savdo chegirmasi, skonto, bonusli tovarlar, buxgalteriya o‘tkazmalari, qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS), foyda solig‘i, moliyaviy natija.

Kirish (Introduction)

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatbardoshlikni ta’minlash, xaridorlarni jalb qilish va savdo aylanmasi hajmini oshirish maqsadida korxonalar turli xil marketing vositalaridan foydalanadilar. Bular qatorida savdo chegirmalari va "1+1" (bonusli tovarlar) kabi rag‘batlantirish tizimlari alohida o‘rin tutadi.[1] Ushbu iqtisodiy operatsiyalarni amaliyotda qo‘llash nafaqat marketing, balki buxgalteriya hisobi va soliq qonunchiligi nuqtai nazaridan ham o‘ta mas’uliyatli jarayon hisoblanadi.[2] Maqolaning asosiy maqsadi – O‘zbekiston Respublikasi milliy qonunchiligi asosida Tovarlar sotilganda vax arid qilinganda chegirmalar va bonuslarning hisobini to‘g‘ri tashkil etish usullarini ko‘rib chiqish va vujudga kelishi mumkin bo‘lgan soliq xatarlarini oldini olish choralari ilmiy asoslashdir.[3]

Metodologiya (Methods)

Tadqiqot jarayonida normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 4-sonli BHMS "Tovar-moddiy zaxiralar" va 21-sonli BHMS "Xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliya-xo‘jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi schyotlari rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha Yo‘riqnom" qoidalari qiyosiy va mantiqiy tahlil qilindi. Chegirmalarni hisobga olishdagi deduktiv yondashuv orqali sotuvchi va xaridorning moliyaviy hisobotlarida yuzaga keladigan o‘zgarishlar tizimlashtirildi.[4]

Natijalar (Results)

Savdo chegirmalarining turlari

Amaliyot savdo jarayonida chegirmalar o‘zining mohiyati va taqdim etish vaqtiga ko‘ra bir necha turga bo‘linadi:

- **Shartnoma (savdo) chegirmasi:** Tovar sotilayotgan vaqtning o‘zida xaridorga taqdim etiladigan narx pasayishi. Bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri tovarlar xarid qilingan vaqtda hisobvara-q-fakturaga kiritiladi.[5]

Kielce 2026

- **Skonto (moliyaviy chegirma):** Xaridor to'lovni shartnomada belgilangan muddatdan oldin amalga oshirgani uchun beriladigan rag'batlantiruvchi chegirma. Bunda xaridor to'lovni muddatidan oldin to'lab, chegirmaga olish imkoniyatiga ega bo'lganda qo'llaniladi.[6]

- **Bonus (hajm uchun chegirma):** Xaridor ma'lum bir davr mobaynida belgilangan hajmdagi tovarlarni xarid qilganda kelgusidagi xaridlar uchun beriladigan yoki pul ko'rinishida qaytariladigan chegirma.[7]

Sotuvchi korxonada buxgalteriya o'tkazmalari sotuvchi tovarlarni realizatsiya qilganda va keyinchalik xaridorga chegirma taqdim etganda, 9050 "Xaridorlar va buyurtmachilarga berilgan chegirmalar" hisobvara'gidan foydalanadi. Ushbu hisobvara'q asosiy faoliyat daromadlarini kamaytiruvchi kontrpassiv hisobvara'q hisoblanadi .. [8]

Operatsiya: Tovar sotilganda va daromad tan olinganda:

Debet 4010 "Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan hisobvara'qlar"

Kredit 9020 "Tovarlarni sotishdan daromadlar"

Kredit 6410 "Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarz (QQS)"[9]

Operatsiya: Sotish amalga oshirilgandan so'ng xaridorga chegirma (skonto yoki bonus) berilganda:

Debet 9050 "Xaridorlar va buyurtmachilarga berilgan chegirmalar"

Kredit 4010 "Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan hisobvara'qlar"[10]

Shu bilan birga, chegirma berilishi natijasida QQS bazasi o'zgaradi. Sotuvchi ilgari hisoblangan QQS summasini tuzatishi lozim. Bunda QQS summasiga:

Debet 6410 "Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarz"[11]

Kredit 4010 "Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan hisobvara'qlar" (storno yoki to'g'ridan-to'g'ri kamaytirish yozuvi orqali).

Xaridor korxonada buxgalteriya o'tkazmalari xaridor korxonada uchun chegirmalarni hisobga olish ularning qachon taqdim etilganiga bog'liq.[12] Agar chegirma xarid vaqtida berilsa, u tovarning dastlabki tannarxini shakllantirishda shunchaki ayirib tashlanadi. Biroq, 4-sonli BHMSning 14-bandiga ko'ra, muddatidan oldin to'lash natijasida yoki katta hajmda xarid qilish natijasida olingan pul chegirmalari (skonto) xarid qilingan tovar-moddiy zaxiralar qiymatini kamaytirmaydi, balki ular moliya-xo'jalik faoliyati natijalariga (daromadga) kiritiladi. [13]

Operatsiya: Tovarlarni xarid qilish (chegirmasiz qiymatda):

Debet 2910 "Ombordagi tovarlar"

Debet 4410 "Byudjetga soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlari (QQS)"

Kredit 6010 "Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga to'lanadigan hisobvara'qlar"

Operatsiya: Muddatidan oldin to'lov evaziga mol etkazib beruvchidan chegirma (bonus) olinganda kreditorlik qarzi kamayadi va bu boshqa operatsion daromad sifatida e'tirof etiladi:

Debet 6010 "Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga to'lanadigan hisobvara'qlar"

Kredit 9390 "Boshqa operatsion daromadlar"[14]

Kredit 4410 "Byudjetga soliqlar bo'yicha bo'nak to'lovlari (QQS bazasi pasaytirilganligi uchun)"

Muhokama

Savdo operatsiyalarida chegirmalar va bonuslarning qo'llanilishi buxgalteriya hisobidan ko'ra ko'proq soliq oqibatlarini keltirib chiqaradi.

Kielce 2026

QQS bo'yicha oqibatlar: Soliq kodeksining 257-moddasiga muvofiq, realizatsiya qilingan tovarlar (xizmatlar) qiymati o'zgarganda, shu jumladan tovarlar narxi pasaytirilganda (chegirma berilganda), soliq bazasiga tuzatish kiritiladi. Buning uchun sotuvchi tomonidan xaridorga tuzatilgan yoki qo'shimcha elektron hisobvaraƒ-faktura taqdim etilishi shart. Usiz xaridor ham, sotuvchi ham QQS summasiga qonuniy o'zgartirish kirita olmaydi.

Bonusli tovarlar (Masalan, "5 ta oling, 1 ta bepul" aksiyasi): Amaliyotda eng ko'p uchraydigan xatolardan biri bonusli tovarni nol qiymatda, ya'ni "tekinga berish" ko'rinishida rasmiylashtirishdir. Soliq qonunchiligiga ko'ra, tovarlarni bepul berish realizatsiya qilish aylanmasi deb e'tirof etiladi va bozor qiymatidan kelib chiqqan holda QQSga tortiladi. Shuningdek, tekinga berilgan mol-mulk qiymati sotuvchi uchun foyda solig'ini hisoblashda chegirib tashlanmaydigan xarajat hisoblanadi. Xaridor uchun esa, tekinga olingan mol-mulk uning jami daromadi deb e'tirof etilib, foyda solig'iga tortiladi.

Ushbu soliq yukini optimallashtirishning to'g'ri yechimi: Bonusni tekinga berish sifatida emas, balki jami xarid qilinayotgan tovarlar partiyasi uchun "foizli chegirma" sifatida hujjatlashtirish lozim. Masalan, 100 000 so'mlik tovardan 5 ta olinganda 6-chisi bepul bo'lsa, hisobvaraƒ-fakturada 6 ta tovar har biri 16 666 so'mdan sotilganligi (ya'ni jami 100 000 so'mga) va shunga mutanosib chegirma qo'llanilgani ko'rsatilishi soliq organlari tomonidan ortiqcha e'tirozlar kelib chiqishining oldini oladi.[15]

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, savdo chegirmalari korxonalar aylanma mablag'larini tezlashtiruvchi kuchli vosita bo'lishiga qaramay, ularning buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilishi qat'iy intizomni talab etadi. Sotuvchi va xaridor korxonalar o'rtasida chegirmalar taqdim etilganda birlamchi hujjatlar (xususan, tuzatilgan hisobvaraƒ-fakturalar) to'liq shakllantirilishi QQS bazasini to'g'ri hisoblashning garovidir. Shuningdek, bonusli tovarlarni "bepul mahsulot" sifatida emas, balki "narxning pasayishi" (chegirma) yondashuvi asosida hujjatlashtirish har ikki tomon uchun ham sun'iy soliq xarajatlari va jarimalardan himoya vazifasini o'taydi. Korxonaning hisob siyosatida chegirmalarni taqdim etish va qabul qilish shartlari ochiq hamda aniq ko'rsatilishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] Tax Code of the Republic of Uzbekistan (New Edition). National Database of Legislation, 2026. Available: www.lex.uz
- [2] Law of the Republic of Uzbekistan "On Accounting" (New Edition), No. O'RQ-404, Apr. 13, 2016.
- [3] Regulation on the Procedure for Reimbursement of Value Added Tax Amount, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 489, Aug. 15, 2020.
- [4] Regulation on the Composition of Production and Sales Costs and the Procedure for Formation of Financial Results, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 54, Feb. 5, 1999.
- [5] National Accounting Standard of the Republic of Uzbekistan (NAS No. 4) "Inventories", registered by the Ministry of Justice on Jun. 30, 2020, reg. No. 3259.
- [6] Instruction on the Application of the Chart of Accounts for Accounting of Financial and Economic Activities of Business Entities (NAS No. 21), approved by the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan, registered Dec. 27, 2024, reg. No. 3593.
- [7] A. A. Xashimov and B. Toshmurodova, Buxgalteriya hisobi va soliqqa tortishning dolzarb masalalari [Current Issues of Accounting and Taxation]. Tashkent, Uzbekistan: Iqtisodiyot, 2021.

Kielce 2026

- [8] Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan, Public Finance Management Reform Strategy 2020–2024. Tashkent, Uzbekistan, 2020.
- [9] State Tax Committee of the Republic of Uzbekistan, Annual Report 2023. Tashkent, Uzbekistan, 2024.
- [10] World Bank, Uzbekistan Public Expenditure Review. Washington, DC, USA, 2022.
- [11] International Monetary Fund, Republic of Uzbekistan: Staff Report for the 2023 Article IV Consultation. Washington, DC, USA, 2023.
- [12] Asian Development Bank, Uzbekistan: Financial Sector Assessment. Manila, Philippines, 2021.
- [13] OECD, Tax Administration 2022: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. Paris, France, 2022.
- [14] K. N. Kadirov, “Improving accounting and auditing in Uzbekistan,” *International Journal of Economics and Finance*, vol. 12, no. 4, pp. 45–52, 2020.
- [15] S. T. Rakhimov, “Modern trends in taxation policy in Uzbekistan,” *Journal of Economic Studies*, vol. 8, no. 2, pp. 77–84, 2021.

